

Попова Д. А., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Анотація. У статті розглянуто соціокультурну ситуацію і стан полікультурної освіти в Україні в умовах глобалізації; висвітлено проблему полікультурної освіти в контексті світових та євроінтеграційних процесів; проаналізовані державні нормативні документи з питань полікультурної освіти. Обґрунтовано, що сучасна освітня ситуація в Україні вимагає не тільки принципово нових моделей опису культури, а й впровадження в практику освіти інноваційних парадигм.

Ключові слова: освітня політика, полікультурна освіта, розвиток полікультурної освіти, нормативні документи в сфері освіти.

Аннотация. В статье рассмотрена социокультурная ситуация и состояние поликультурного образования в Украине в условиях глобализации; освещена проблема поликультурного образования в контексте мировых и евроинтеграционных процессов; проанализированы государственные нормативные документы по вопросам поликультурного образования. Обосновано, что современная образовательная ситуация в Украине требует не только принципиально новых моделей описания культуры, но и внедрения в практику образования инновационных парадигм.

Ключевые слова: образовательная политика, поликультурное образование, развитие поликультурного образования, нормативные документы в сфере образования.

Annotation. The article considers the sociocultural situation and status of multicultural education in Ukraine in the conditions of globalization. The problem of multicultural education in the context of world and European integration processes is highlighted. The government regulations on multicultural education are analyzed. It is proved that the current educational situation in Ukraine requires not only fundamentally new culture description models, but also the implementation of innovative educational paradigms into practice.

Keywords: educational policy, multicultural education, the development of multicultural education, laws and regulations in the sphere of education.

Сучасна освітня ситуація в Україні вимагає не тільки принципово нових моделей опису культури, а й впровадження в практику освіти інноваційних парадигм. У зв'язку з цим, проблема полікультурної освіти стає більш актуальною.

В наш час, в епоху глобалізації, коли відособлене існування різних народів і культур стає неможливим, коли стоїть питання про поєднання національних цінностей, коли йде переосмислення цілей і завдань освіти і ми розуміємо, що зміст освіти не задовольняє в достатній мірі потреб соціуму, виникають і широко обговорюються нові парадигми освіти і все частіше вживаються такі поняття як полікультурна освіта, культурологічний підхід, соціокультурна компетентність.

Дослідженню проблеми полікультурної освіти в працях українських вчених приділено належну увагу, зокрема теоретико-методологічні основи обґрунтовані в роботах Р. Р. Агадулліна, О. А. Гривої, О. І. Гуренко, М. П. Лещенко, Н. Е. Миропільської, С. О. Сисоєвої. Полікультурне виховання як соціокультурний феномен представлено в роботах І. Д. Беґа та О. В. Сухомлинської. В. В. Кузьменко, І. Ф. Лоценова висвітлюють історико-педагогічні аспекти розвитку теорії та практики полікультурного освіти.

Метою нашої статті є дослідження проблеми полікультурної освіти в контексті глобалізаційних процесів та в світлі державних нормативних документів з питань освіти.

Із здобуттям Україною незалежності активізувалися фактори, що актуалізують полікультурну освіту. Одним з них можна назвати зростання етнічної, національної та громадянської свідомості людей. Інший важливий фактор, який не тільки актуалізує полікультурну освіту, а й впливає на процес формування полікультурного простору – міграційні процеси, зокрема, трудова міграція, що значно посилюють міжкультурні контакти. Ще одним важливим фактором слід визнати глобалізацію світу. Глобальні процеси змінюють не тільки економіку, політику, вони впливають і на картину міжкультурних зв'язків.

Глобалізація за своєю природою сприяє гармонізації світу, етизації людських відносин, взаємодії політичних систем, взаємозбагаченню національних культур, але в своєму спотвореному вигляді вона може сприяти уніфікації, стандартизації, спрощенню культур. Русло, в якому буде проходити процес глобалізації, залежить від того, хто їм буде управляти, і хто на нього буде впливати.

Сьогодні глобальні процеси, що відбуваються в культурі, хвилюють багатьох вчених, зокрема культурологів і педагогів. Сучасні педагогічні реалії, з одного боку, вимагають врахування етнокультурного чинника в освіті, з іншого – створення умов для пізнання і розуміння культури інших народів, виховання толерантних відносин між людьми, що належать до

різних етносів, рас і культур. Саме тому поняття «полікультурна освіта» було введено в обіг української педагогічної науки [1, с.16–17].

Розвиток України як багатонаціональної держави, формування громадянського демократичного суспільства, відкритого стосовно інших країн, народів і культур, трансформування вищої освіти в умовах глобалізації суспільства потребує розроблення нових підходів у контексті відродження ідей національної та полікультурної освіти. Основні принципи та напрями полікультурності знайшли відображення у таких законодавчих документах, як Конституція України [2], Закон «Про національні меншини в Україні» [3], Закон України «Про засади державної мовної політики» [4], «Про свободу совісті та релігійні організації» [5], «Про освіту» [6] та ін.

Про значну увагу, яка приділяється нині розвитку ідеї полікультурної освіти в Україні, свідчить низка державних документів, а саме: Державна національна програма «Освіта» (Україна, XXI століття) [7], «Концепція громадянського виховання» [8], «Національна доктрина розвитку освіти» [9], «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» [10], Державна програма «Вчитель», затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 28.03.2002 р. № 379, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України, її інтеграції в європейський освітній простір, затвержені Міністерством освіти і науки України 31.12.2004 р. № 988. Полікультурні компетентності включено до «Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» [11]. Ці документи свідчать про модернізацію сучасної системи освіти з урахуванням швидкого розвитку суспільства та суперечливих впливів глобалізаційних процесів, появу нових вимог до системи професійної педагогічної підготовки.

Згідно зі ст. 11 Конституції України, «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [2]. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») одним із пріоритетних напрямів реформування національного виховання визначає: «...прищеплення шанобливого ставлення до культур, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну...» [7, с.16].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, схваленої урядом 10.09.2012 р., зазначається: «Стратегія розвитку національної системи освіти має формуватись адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, чим забезпечити стійкий рух і розвиток України в першій половині XXI століття, інтегрування національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір... Зусилля органів управління освітою всіх рівнів... мають бути зосереджені на реалізації пріоритетних напрямів розвитку освіти... серед яких: побудова ефективної системи

національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу... Система освіти має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі» [10].

Значна увага приділена полікультурним аспектам у «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності». Принципово важливим є поява терміну «інтеркультурного виховання» та спроба дати офіційне (з погляду документа) визначення інтеркультурного виховання: «Інтеркультурне виховання – навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, не зважаючи на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського і національного компонентів культури в широкому значенні». Серед принципів виховання громадянина в цьому проєкті зазначені:

- принцип культуровідповідності, «який передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь»;

- принцип інтеркультурності, що передбачає інтегрованість української національної культури в контексті загальнодержавних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру.

Реалізація цього принципу означає, що в процесі громадянського виховання мають забезпечуватись передумови для формування особистості, вкоріненої в національний ґрунт і водночас відкритої для інших культур, ідей та цінностей. Лише така особистість здатна зберегти свою національну ідентичність, оскільки вона глибоко усвідомлює національну культуру, як невід'ємну складову світової культури.

Серед завдань виховання в проєкті також зазначені:

- формування інтеркультурного менталітету, сприйняття культурного плюралізму, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур і традицій;

- вироблення негативного ставлення до будь-яких форм насильництва; активне попередження тенденцій до виявлення деструктивного націоналізму, проявів шовінізму, фашизму.

У розділі 5 проєкту Концепції також зазначено: «Важливе місце в системі громадянського виховання посідає формування міжетнічних стосунків. Культура міжетнічних стосунків – це реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного,

соціального і духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності» [8, с. 11–13].

Аналіз законодавчої бази дає змогу відзначити, що законодавство України, гарантуючи культурні й освітні права національних меншин, формує їх по-різному в різних документах. Спільною є орієнтація на задоволення цих прав – створення спеціальних шкіл чи класів для представників національних меншин, що не зовсім відповідає принципам полікультурної освіти (Конституція, Ст. 53; Закон про національні меншини, Ст. 6; Закон про мови, Ст. 25). А роз'яснення Конституційного Суду, по суті, орієнтує на створення двомовних шкіл для представників національних меншин, що відповідало би принципам полікультурності, якби такі школи створювалися в поліетнічних районах України.

В Україні полікультурна освіта є частиною національної, про це свідчать положення, які містяться в Національній доктрині розвитку освіти: «Виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу» [9, с. 4].

Подальший розвиток України як незалежної держави, її прагнення до Європейського співтовариства впливає на сучасне суспільне та державне сприйняття проблем національного відродження та необхідності формування полікультурних компетенцій громадянина України. Тому «Національна доктрина розвитку освіти» відзначається більш чіткою полікультурною орієнтацією. Вона проголошує, що:

«Держава повинна забезпечувати:

- виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації;
- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають на території України;
- формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;
- виховання людини з демократичним світоглядом, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу» [9].

Покажемо є те, що в порівнянні з попередніми документами «Доктрина» оперує поняттям «український народ», яке, як випливає з контексту, складається з представників не тільки української національності, а і всіх інших національностей та етнічних груп, які проживають в Україні. Тому підкреслюється, що «освіта ... сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями». Принципово важливим є і нове уявлення про національне виховання, яке трактується як «виховання

свідомого громадянина, патріота; набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві...». Такий підхід свідчить про позитивні демократичні зміни, що сталися в суспільній свідомості за роки існування незалежної України. Продовжується процес усвідомлення полікультурності українського суспільства і шляхів гуманістичного і демократичного розвитку і співробітництва всіх представників українського народу на благо своєї Батьківщини. Проявився цей підхід і у визначенні «стратегії мовної освіти», в якій підкреслюється обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою, опанування рідної (національної) мови і оволодіння хоча б однією іноземною мовою. Підкреслюється, що освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантності у ставленні до носіїв різних мов і культур. Також забезпечується право національних меншин на задоволення освітніх потреб рідною мовою. У навчальних закладах, в яких навчання ведеться мовами національних меншин, створюються умови для належного засвоєння державної мови.

У «Національній доктрині розвитку освіти України» виголошуються ідеї гуманізації, наголошується на унікальності, самобутності української культури та культур народів світу. Наголошується, що освіта «сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями» [9]. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти визначено формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для всіх громадян України рівних можливостей у здобутті освіти; забезпечення освітніх потреб національних меншин; інтеграцію вітчизняної освіти в європейський і світовий освітній простір. Аналіз «Доктрини» свідчить, що у цьому документі простежується вагомий полікультурний зміст, її положення свідчать про усвідомлення полікультурності українського суспільства, прагнення країни до гуманістичного та демократичного розвитку, світового співробітництва.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, зокрема соціокультурна лінія, передбачає, що «... засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку» [11, с. 2]. Безперечно, студентська молодь має виховуватись у душі національної самосвідомості, що також є критерієм полікультурності. «Національна свідомість культурного народу не тільки не веде до національного екстремізму, а й виступає засобом єднання етнічної та загальнолюдської системи цінностей [12, с. 4].

Таким чином, в законодавчих, програмних і директивних документах, що стосуються освітньої політики України, визнається полікультурність і поліетнічність українського суспільства, і ставляться завдання збереження культури меншин, створення толерантних міжетнічних відносин, що, в цілому, відповідає ідеям полікультурності. Україна – держава культурного, етнічного, релігійного розмаїття, яка буде відкрите, демократичне суспільство. Відкрите середовище є результатом полікультурної освіти, тому введення його принципів для нашої країни є особливо актуальним.

Однак слід зазначити, що в розглянутих документах питання змісту освіти все ще залишається відкритим, немає чіткості і в термінологічно-понятійному апараті. У вітчизняній педагогіці виникає необхідність подальшої розробки та апробації основ полікультурної освіти.

1. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. – Київ, 2008. **2.** Конституція України. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> **3.** Закон «Про національні меншини в Україні». Електронний ресурс. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>. **4.** Закон України «Про засади державної мовної політики». Електронний ресурс. Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>. **5.** Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Електронний ресурс. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>. **6.** Закон України «Про освіту». Електронний ресурс. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>. **7.** Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : Райдуга 1994 року. – 61 с. **8.** Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект) // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 2000, № 22 – К., Педагогічна преса. – С. 7–21. **9.** Національна доктрина розвитку освіти України. – [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>. – Загол. з екрану. **10.** Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html> – Загол. з екрану. **11.** Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/24-2004-п>. – Загол. з екрану. **12.** Мілютіна О. Полікультурна освіта молоді в Україні: державна політика і педагогічна стратегія / О. Мілютіна // Рідна школа. – 2007. – № 7–8. – С. 12–14.

Рецензент: д.пед.н., професор Потапшнюк І. В.